

ӘОЖ 327(4/9);930.22(4/9)

А.Б. Карабасова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
E-mail: tolkimiss@mail.ru

Дэн Сяопиннің түсінігіндегі социалистік модернизацияның мақсаттары мен міндеттері

Мақалада Дэн Сяопиннің ҚХР экономикасын және саясатын социалистік модернизациялаудың негізгі мақсаттары мен міндеттері Дэн Сяопиннің түсінігі тұрғысынан қарастырылды. Негізгі қайнар көзі ретінде Дэн Сяопиннің «Қытайлық ерекшелігі бар социализмді құрастыру» еңбегін пайдалана отырып, Қытайдың қазіргі таңда қол жеткізген экономикалық және саяси жетістіктерінің алғышарты және құралы болған социалистік модернизацияның міндеттері мен мақсаттарына талдау жасалған.

Түйін сөздер: Дэн Сяопин, социалистік модернизация, қытайлық ерекшелігі бар социализм, Қытай, реформалар.

А.Б. Карабасова

Цели и задачи социалистической модернизации в понимании Дэн Сяопина

В статье рассмотрены основные положения теории экономической модернизации Дэн Сяопина. Используя в качестве основного источника книгу Дэн Сяопина «О строительстве специфически китайского социализма», предпринята попытка установить основные цели и задачи социалистической модернизации в понимании Дэн Сяопина.

Ключевые слова: Дэн Сяопин, социалистическая модернизация, социализм, Китай, реформы.

A.B. Karabassova

The purposes and objectives of socialistic modernization in Deng Xiaoping's comprehension

In the article are considered the purposes and objectives of socialistic modernization in Deng Xiaoping's comprehension.

Keywords: Deng Xiaoping, China, socialistic modernization, reform.

Қытайдың соңғы отыз жылдықта халықтың өмір сүру деңгейі мен экономикасының көтерілу, ғылым мен техниканың, білім беру мен медицина саласын дамытуда жеткен жетістікері баршаға мәлім. Бұл жетістіктер Қытайдың ұлы саяси қайраткері Дэн Сяопиннің қызметімен үздіксіз байланысты. Оны біздің заманымыздың ұлттық көшбасшыларының ішіндегі ең беделділердің бірі деп толық негізде айтуға болады, себебі ол әлемнің халқы ең тығыз

орналасқан халықты саяси аласапыран, кедейлік және артта қалу күйінен алып шығып, оны тұрақты әлеуметтік-экономикалық даму жолына бағыттап алды.

Қытайды социалистік модернизациялау Дэн Сяопиннің теорияларына негізделген. «Дэн Сяопин теориясы» ҚКП XV құрылтайында (1997 жылдың қыркүйегі) Қытайдың билеуші партиясы қызметінің идеялық-саяси платформасының негізгі компоненттерінің бірі ретінде бекітілген болатын.

Дэн Сяопиннің стратегиялық идеялары немесе теориялары үш негізгі бөлімнен тұрады: 1 – ұлттық даму стратегиясы, 2 – халықаралық стратегиялық жағдай, 3 – ҚХР ұлттық мүдделері және ұлттық қауіпсіздік стратегиясы.

Ұлттық даму стратегиясы Дэн Сяопин теориясының өзегі болып табылады және екі іргетасқа негізделген: бастапқы кезең социализмінің теориясы және социалистік нарықтық экономика. Бұл стратегияның мәні – Қытай халқының негізгі ұзақ уақытқа бағытталған мақсаты – мемлекетті гүлденген, мықты, демократиялық және өркениетті қазіргі заманғы социалистік мемлекетке айналдыру. Бұл мақсатқа жету жолы үш сатыға бөлінеді. 1981-1990 жылдарды қамтитын бірінші сатысында жалпы ұлттық өнімді екі еселендіріп, азық-түлік және киім мәселесін шешу қарастырылған. Қазіргі таңда Қытай берілген мақсатына сәтті қол жеткізді. 1991-2000 жылдарды қамтитын екінші сатыда жалпы ұлттық өнімді 1 трлн. АҚШ долларына дейін жеткізіп, жан басына шаққандағы кірісті 800-1000 АҚШ долларына көтеру көзделген. Берілген кезеңнің жоспарларын іске асыру Қытайды «салыстырмалы гүлденуге» алып келеді деп қарастырылды. Қытай бұл мақсатын да сәтті жүзеге асырды. 2001-2050 жылдары жүзеге асырылуы тиіс, үшінші сатыда Қытай орташа дамыған мемлекеттердің дәрежесіне жетіп, модернизацияның негізгі мақсаттарын іске асыруды мақсат етіп қойды.

Халықаралық стратегиялық жағдай екі бөліктен тұрады: бейбітшілік және даму. «Бейбітшілік және даму» концепциясын дэн Сяопин алғаш рет 1984 жылдың 31 қазанындағы әңгімесінде жариялады. Ол: «Халықаралық аренада екі орасан зор мәселе бар, біріншісі – бейбітшілік мәселесі, келесісі – Солтүстік – Оңтүстік мәселесі» [1, 89]. Дэн Сяопин әлемдік соғыс мүмкіндігі концепциясының орнына қазіргі заманғы кезеңде бейбітшілік идеясының келгендігін айтып, жаңа жағымды халықаралық жағдай жаңа әлемдік тәртіптің, «көпполярлықтың» орнауына алып келетіндігін айтты.

ҚХР ұлттық мүдделері және ұлттық қауіпсіздік стратегиясына келер болсақ, Дэн Сяопин ҚХР ұлттық мүдделері «мемлекеттің социалистік табиғатымен» және басқа мемлекеттермен қарым-қатынас жасауда «жоғары критерий» болатыны жөнінде айтты. Ұлттық мүдделер қатарына суверенитет, қауіпсіздік,

экономикалық даму, халықаралық дәреже және абырой жатқызылды. Маңызды ұлттық мүдделер қатарына Сянган (1997 ж.), Аомэнь (1999 ж.) және Тайванмен бірігу де жатқызылды.

Берілген мақала да Дэн Сяопин теориясының бірінші бөліміне арналған. Жекелей айтқанда, модернизацияны іске асырудың мақсаттары мен міндеттеріне Дэн Сяопин тұрғысынан, оның «Қытайлық ерекшелігі бар социализмді құрастыру туралы» деп аталатын таңдамалы еңбектерінің жиынтығын дерек көз ретінде ала отырып талдау жасалған.

1987 жылдың қазан айында өткен ҚКП-ның XIII құрылтайында Дэн Сяопиннің көзқарастары бойынша модернизация стратегиясы ресми түрде бекітілді. Осы стратегияға сәйкес, Қытай халықты азық-түлікпен және киіммен қамтамасыз ету мәселесін шешіп, 1990 жылы жалпы ұлттық өнім дәрежесін 1980 жылдың көрсеткішімен салыстырғанда екі есеге ұлғайтуға міндетті болды. Бұл – стратегияның бірінші қадамы. Екінші қадам – 1990 жылғы жалпы ұлттық өнім көрсеткішін XX ғасырдың аяғында екі есеге ұлғайту, осылайша, даму арқылы халықты толығымен қамтамасыз етіп, ауқаттылықтың орта деңгейіне жеткізу. Үшінші қадам – ұлттық ішкі өнімнің жан басына шаққандағы деңгейін XXI ғасырдың ортасында орташа дамыған мемлекеттердің дәрежесіне жеткізу, халыққа ауқаттылықтан жоғары өмір деңгейін қамтамасыз етіп, негізінен, модернизацияны аяқтау.

Дэн Сяопин модернизация механизмін мемлекеттің өндіргіш күштерін ғылыми-техникалық потенциалдың негізінде дамытудан көрді.

1978 жылдың 18 наурызында ғылым қызметкерлерінің Бүкілқытайлық кеңесінің ашылуында сөйлеген сөзінде, Дэн Сяопин ғылыми-техникалық төңкерістен кейінгі дәуірде ғылым мен техника ие болатын өндіргіш күштердің рөлін ерекше атап өтті. К. Марксқа сілтеме жасай отырып, ол ғылымды ең басты өндіргіш күштердің бірі деп атады: «қоғамның өндіргіш күштерінің осыншалықты кең ауқымды дамуы, еңбек өнімділігінің осыншалықты зор өсуі ненің арқасында? Ең бастысы, ғылымның арқасында, техниканың арқасында» [2, 9].

Чехословакиялық Социалистік Республикасының президенті Г. Гусакпен 1988 жылдың 5

қыркүйегінде өткен кездесуінде Дэн Сяопин XX ғасырдың екінші жартысында ғылым мен техниканың «Маркстық анықтамасын мейлінше жеткілікті деп санауға болмайды» және олар «бірінші қатарлы өндіргіш күш болып саналады» деп атап кетті [3, 367].

Дэн Сяопин Мао Цзэдунмен салыстырғанда, таптық күреске барлық күшін жинақтаған жоқ, және оны әлеуметтік-экономикалық дамудың қозғаушы күші ретінде есептеген жоқ.

Марксизмнің белгілі тарихшысы, Цзиньнань университетінің профессоры Ань Вэйфу атап өткендей, «Маркста қазіргі заманғы қоғамдық дамудың екі моделі бар. Алғашқысы – «Коммунистік парияның манифесті» бойынша белгілі таптық күрес моделі, ал екіншісі – 30 жылдан соң «Капиталдың» 3-томында айтылған техникалық ілгерілеу моделі. Екінші моделге сәйкес, ілгерілеудің қозғаушы күші ғылым мен техника болып табылады. Дэн Сяопиннің теориясы осы моделмен үйлеседі» [4, 454-456].

Осылайша, Дэн Сяопин ғылым мен техниканың дамуын социализм экономикасының маңызды міндеті деп есептеді. Осы міндетке сәйкес, ол модернизацияны іске асыру құралдарын таңдады. Бұл құралдар экономикалық және саяси реформалар, сонымен бірге сыртқы әлемге ашықтық саясаты болып табылады. Дэн Сяопин модернизацияны жүзеге асырудың берілген екі факторына үлкен мән берді. Осыған байланысты, ол халықаралық сауданы дамытуға қолдау көрсетудің жапондық Ассоциациясы делегациясының басшысы Есиро Сакураутиге былай деген болатын: «Реформалар мен ашықтық саясатынан бас тарту – біздің негізгі даму стратегиямыздан бас тартуға тең» [5, 415]

Дэн Сяопиннің ойынша, экономикалық өзгерістер өндіргіш күштерге сәйкес келмейтін өндіргіш қатынастар мемлекет дамуының тежеуші факторына айналмауы үшін, өндіргіш қатынастарды өндіргіш күштердің дамуымен сәйкестендіруге бағытталуы тиіс. Реформалар үдерісін, Дэн Сяопин 1949 жылдан кейінгі «екінші төңкеріс» деп сипаттады, бірақ бұл төңкеріс қандай да бір қоғамдық тапқа қарсы және ескі құрылымды талқандауға бағытталған төңкеріс емес, ал социализмді өзінің әлеуметтік-экономикалық және саяси негізінде өзін-өзі кемелдендіру жолымен төңкерістік жаңаруы

мәнісіндегі төңкеріс. Дэн Сяопин социалистік Қытайдың экономикалық саясаты бірегей және де әлемдік социалистік жүйеде мұндай саясат әлі жүргізілмегенін атап өтті.

Германия Федеративті Республикасының канцлері Г. Колмен 1984 жылдың 10 қазанында өткен кездесуінде Дэн Сяопин ҚХР экономикалық реформаларының екі сатысы туралы айтты [6, 251]. Бірінші саты 6 жылға созылды, ол ҚКП ОК 11-шақырылымының 3-пленумынан бастау алған болатын, бұл пленумда ауыл шаруашылығын реформалау бағдарламасы қарастырылып, қабылданған болатын. Жекелей алғанда, алуан түрлі формалардағы отбасылық мердігерлік міндеткерлікке көшу жүргізілді, осыған сәйкес, жер шаруаларға ұзақ уақытқа жалға беріліп отырды [7, 450]. ҚКП ОК 12-шақырылымының 3-пленумынан басталған, реформалардың екінші сатысында, реформалар ауылдан қалаға көшті. Ауылдың да, қаланың да тұрғындарын алуан түрлі күнделікті қажеттілік заттары және өндірістің кейбір құралдарымен (мысалы, мини тракторлар) қамтамасыз еткен «кіші индустрияландыру» басталды. Бұл сатыда Қытайда негізгі таяныш жеке меншік капиталдың (ұлттық және шетелдік) жаңа өндірістік құрылымдарын жасауға сүйенді. Сонымен бір уақытта, мемлекеттік меншік жекешелендірілген жоқ.

Осылайша, модернизацияның нысаны, сонымен бір уақытта оның негізі, Мәдени төңкеріс кезеңінде ең көп жапа шеккен халық бөлігі – шаруашылық болды. Осыған байланысты Дэн Сяопиннің келесі сөзін мысалға келтіруге болады: «Қытайдағы жағдайды негізге ала отырып, біз, ең алдымен, ауыл жөніндегі мәселені шешеміз. Қытай халқының 80 пайызы ауылда шоғырланған, сондықтан да мемлекетті тұрақтандыру, алғашқы кезекте ауылды тұрақтандырудан байланысты. Қалалар қанша жақсарғанымен де, ауыл секілді тұрақты негізсіз өмір сүруі мүмкін емес. Сондықтан біз, ең алдымен, ауылдағы экономиканы жандандырдық...» [8, 241].

Ал ашықтық саясаты, біріншіден, Қытайға реформаларын іске асыру, бейбіт әрі болжауға болатын халықаралық жағдайды қамтамасыз ету үшін қажет. Джорджтаун университеті жанындағы стратегиялық және халықаралық зерттеулер Орталығының делегациясымен

1984 жылғы кездесуі барысында, Дэн Сяопин «Қытайға қарқынды ішкі құрылыс үшін, кем дегенде 20 бейбіт жыл қажет» деп мәлімдеді [9, 230].

Екіншіден, ҚХР жаһандану және халықаралық еңбек бөлінісі үдерісіне қосу, шетелдік инвестицияларды тарту, нәтижесінде әлемдік нарықта ҚХР өнімдерінің бәсекеге түсушілік қабілетін арттыру үшін ғылым, техника және басқарушылық ойдың әлемдік жетістіктерін қолдану. 1984 жылдың 30 маусымында жапондық делегациямен кездесуі барысында, Дэн Сяопин былай деп айтқан болатын: «Қазіргі әлем – кең қатынастар әлемі. Қытай батыс мемлекеттеріндегі өндірістік төңкерістен кейін артта қалып қойды және де соның маңызды себептерінің бірі – біздің жабық болғанымызда... 30 жылдан астам жинақталған тәжірибе, құрылысты жабық есікпен жүргізуге болмайтынын көрсетті – дамуға қол жеткізбейсің» [10, 240-241].

Сонымен бір уақытта, Дэн Сяопин капиталистік мемлекеттермен бейбіт қатар өмір сүру туралы жалған ойлардың құрсауында болған жоқ. Оны Дэн Сяопиннің Үндістанның премьер-министрі Раджив Гандимен кездесуінде айтылған сөзінен байқауға болады: «Тарихи тәжірибе көрсеткендей, мемлекет қаншалықты бай болғанымен, оның риясыздығы соншалықты аз. Түпкі нәтижеде, кедейліктен құтылу мен дамуды қамтамасыз ету үшін біз тек өз күшімізге сенуіміз керек. Ең бастысы, өз-өзіне сену...» [11, 374]. Батыс мемлекеттерімен жақсы қарым-қатынастар тек қана өзара экономикалық қызығушылық болған жағдайда өмір сүре алады.

Дэн Сяопиннің пайымдауынша, модернизацияның экономикалық негізі өндірістің негізгі құралдарына деген қоғамдық меншік болып табылады, сонымен бірге экономиканың социалистік емес секторларының, соның ішінде жеке меншік дамуы да қарастырылған. Дэн Сяопин жоспар мен нарықты бір-біріне қарама-қарсы қоюдан бас тартты, себебі мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық сипатына қарамастан, ол оны тек мемлекеттің қолындағы құралдар ретінде ғана қарастырды. Жоспарлы экономика болсын, нарықтық экономика болсын, олар өздігінше мемлекеттің мәнін анықтамайды, себебі жоспарды да, нарықты да, капиталистік мемлекеттер де, социалистік мемлекеттер де

қолданады. «Социалистік нарықтық экономика формасы бойынша, капиталистікті еске түсіргенімен, оның айырмашылықтары да бар. Оның негізінде жалпыхалықтық меншік жатыр және де ол сөзсіз, ұжымдық меншікпен де, шетелік капиталмен де байланысты болғанымен, ол бастапқыдан социалистік болып табылады, социалистік мәнге ие» деп айтты Дэн Сяопин канадалық «Мак Гил» университеті жанындағы шығыс-азиаттық зерттеулер институтының директоры Динь Дагуанмен әңгімесінде [12, 95].

Модернизацияның саяси-идеологиялық негізі «қытайлық ерекшелігі бар социализм» концепциясы болып табылады. Дэн Сяопиннің ойынша, социализм қоғамдық байлықтың негізгі бөлігінің қоғамның аз бөлігінің қолында жинақталуына жол бермей, жылдамтылған әлеуметтік-экономикалық даму және жалпыға ортақ әлауқаттылыққа қол жеткізу үшін қажетті материалдық және адамзаттық ресурстардың жиынтығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Алайда Қытайда социализм тарихи қалыптасқан және объективті шартталған әлеуметтік-экономикалық артта қалу және көп миллиардты халқы бар мемлекеттің дамуы мен өмірдің қалыпты жағдайын қамтамасыз етуге қажетті жыртуға арналған жер мен басқа да ресурстардың жетіспеушілігі жағдайына негізделген ұлттық спецификаны есепке ала отырып құрастырылады. Сондықтан модернизация стратегиясын дамытудың басынан бастап, Дэн Сяопин КСРО-да қабылданған социалистік құрылыстың канондарына еруден бас тартты және қытайлық спецификасы бар социализмнің өзіндік моделін құрастырудың жолдарын іздестірді. Қытайдың артта қалуды жеңуі ұзақ уақытты қажет ететіндігін ескере отырып, ҚХР ХХІ ғасырдың ортасына дейін жалғасатын социализмнің бастапқы дәрежесінде екендігі жөнінде қағидалы теоретикалық ереже қабылданды.

Ойымызды қорыта келе, Дэн Сяопин социализмді дерексіз идея ретінде емес, әртүрлі мемлекеттердің әртүрлі тарихи жағдайларында өзіне тән қайталанбайтын ерекшелігі бар және барлық мемлекеттер үшін бірдей, белгілі бір сипаттардың жиынтығына тірелмеген әлеуметтік-экономикалық құрылыстың нақты формасы ретінде қарастырғанын айтуға болады. Сонымен бірге маңыздысы Дэн Сяопин әрбір саяси қайта құруды тек қана билеуші аппарат-

ты тиімді экономикалық шешімдер қабылдау үшін оңтайластыру тұрғысынан ғана қарады. Дэн Сяопиннің экономикасы модернизациялау-

да негізгі мақсаттары мен міндеттерін дұрыс анықтай алғандығына, қазіргі таңдағы Қытайдың қол жеткізген жетістіктері куә бола алады.

Әдебиеттер

- 1 Printsipy mirnogo sosushestvovaniya obladaut moguchei zhiznennoi siloi// Deng Xiaoping. Stroitelstvo sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi. – М., 2002.
- 2 Rech na otkrytii Vsekitaiskogo soveshaniya rabotnikov nauki // Deng Xiaoping. Stroitelstvo sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi. – М., 2002.
- 3 Nauka i tehnika – perveyshaiya proizvoditelnaya sila// Deng Xiaoping. Stroitelstvo sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi. – М., 2002.
- 4 An Weifu. K. Marks o dvuh modelyakh sovremennogo obshestvennogo razvitiya //Teoreticheskiye diskussii o puti razvitiya KNR. – М., 1998.
- 5 Suvernitet i bezopasnost gosudarstva vsegda nuzhno stavit na pervoe mesto// Deng Xiaoping. Stroitelstvo sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi. – М., 2002.
- 6 My rastsenivaem reformu kak revolyutsiu// Deng Xiaoping. Stroitelstvo sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi. – М., 2002.
- 7 Pivovarova E.P. Sotsializm s kitaiskoi spetsifikoi: itogi prakticheskogo i teoriticheskogo poiska. – М., 1999.
- 8 O stroitelstve sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi// Deng Xiaoping. Stroitelstvo sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi. – М., 2002.
- 9 Novuiy sposob stbilizatsii mezhdunarodnoi obstanovki// Deng Xiaoping. Stroitelstvo sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi. – М., 2002.
- 10 O stroitelstve sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi// Deng Xiaoping. Stroitelstvo sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi. – М., 2002.
- 11 Ustanovit novuyi mezhdunarodnuuy poryadok, rukovodstvuyas pyatiuy printsipami mirnogo sosushestvovaniya// Deng Xiaoping. Stroitelstvo sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi. – М., 2002.
- 12 Rynochnuui ekonomiku mozhno razvivat i pri sotsializme// Deng Xiaoping. Stroitelstvo sotsializma s kitaiskoi spetsifikoi. – М., 2002.